

JMENOVÁNÍ PRVNÍCH PROFESOREK V ČESKOSLOVENSKU

Dana MUSILOVÁ

Univerzita Hradec Králové
Historický ústav
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
Česká republika
dana.musilova@uhk.cz
ORCID: 0000-0001-5288-3122

MUSILOVÁ, Dana. First Women-Professors Appointment in Czechoslovakia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 2, pp. 466-476, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.2.466-476.

In the Czechoslovakia the first women were gradually appointed extraordinary professors more than three decades since the first women had graduated from universities. Present research has paid attention mostly to biographies of first women-graduates, while first women-professors and especially the circumstances of their appointment were investigated to a lesser extent. Appointment of first women-professors was a momentous event not only for the university as such, but also within a broader political and social context, which has been reflected by researchers only marginally or not taken into consideration at all. By the year 1939, three women were appointed extraordinary professors, each of them at a different Czechoslovak university. In the following years the appointment procedure was only allowed at German universities in the Protectorate Bohemia and Moravia and the number of new women- extraordinary professors also amounted to three. After WWII five out of six women-professors further developed their university career in Czechoslovakia, Germany and Austria.

Klíčová slova: Československo; věda; společnost; univerzity; profesorky;

Keywords: Czechoslovakia; Science; Society; Universities; Women-Professors;

Československo se kolem poloviny třicátých let 20. století přiřadilo k zemím, na jejichž vysokých školách působily profesorky. Stalo se tak po více než třech desetiletích od prvních promócí absolventek vysokoškolského studia. Jmenování prvních profesorek bylo významnou událostí nejen pro samotnou univerzitu, mělo i širší, společenské a politické souvislosti, které zatím většinou zůstávaly stranou pozornosti dosavadního bádání.¹ Tento příspěvek sleduje nejen samotný

¹ Srovnej např. DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku. Bratislava, 2011, s. 647–657; MUSILOVÁ, Dana. Ženy v intelektuálních profesích v první polovině 20. století. In *Studia Historica Nitriensia*, 2014, roč. 18, č. 1, s. 49–61;

proces jmenování prvních profesorek, ale především, zda a pokud ano, do jaké míry a jakým způsobem jej ovlivňovala politika státní správa (ministerstvo školství a národní osvěty, vláda). Tohoto cíle lze dosáhnout pouze soustavným archivním výzkumem; odborná literatura nabízí převážně dílčí informace zaměřené na vědeckou kariéru profesorek. Tyto informace představují základ, od něhož se odvíjí samotný výzkum. Hlavní pramenou základnou textu jsou personální spisy prvních československých profesorek uložené v Národním archivu v Praze (Hedwig Langecker, Milada Paulová), v Archivu kanceláře prezidenta republiky v Praze (Božena Štúrová-Kuklová, Hedwig Langecker, Milada Paulová) a v Archivu Univerzity Komenského v Bratislavě (Božena Štúrová-Kuklová). Dalším důležitým zdrojem informací, zejména k politickým souvislostem jejich jmenování, jsou zápisy ze zasedání československé vlády uložené v Národním archivu v Praze. Tyto dokumenty umožňují vytvořit příběh, který překračuje hranice osobního směrem k politickému.

Československo patřilo ve střední Evropě k premiantům ve jmenování žen vysokoškolskými profesorkami, sousední země s výjimkou Německa s inaugurací profesorek stále váhaly. V Německu byla první mimořádná profesorka, fyzička Lisa Meitner (1878 – 1968), jmenovaná již v roce 1926. V době, kdy se začaly udělovat první mimořádné profesury v Československu, byla tato vynikající vědkyně po nástupu nacistů k moci profesury z rasových důvodů zbavena. Jen díky tomu, že byla rakouskou občankou, mohla do anšlusu Rakouska, byť s obtížemi, pokračovat ve vědecké práci v laboratoři, přednášet však nesměla.²

Do roku 1939 byly v Československu jmenovány mimořádnými profesorkami tři ženy, každá na jiné československé univerzitě (Univerzita Komenského v Bratislavě, Německá univerzita v Praze, Univerzita Karlova v Praze) a v jiném oboru (medicína, farmakologie a farmakognózie, všeobecné dějiny východní Evropy a Balkánského poloostrova).³ Tyto ženy patřily do generace, která ukon-

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – MAUR, Eduard (eds). Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha, 2009, s. 443–449; BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci. České Budějovice, 2017, s. 230–232; MÍŠKOVÁ, Alena. Karrierechancen von Akademikerinnen in Böhmen und in der Tschechoslowakei (1900–1948). In Marie Wakouning (Hg), Die gläserne Decke. Frauen in Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa im 20. Jahrhundert. Innsbruck; Wien; München; Bozen, 2003, s. 137–139; SVOBODNÝ, Petr. Womens Docents. and Professors at Medical Fakulties in Czechoslovakia, 1918–1939. In Studies in the History of Sciences and Humanities. Prague, 2004, s. 375–399.

² KERNEROVÁ, Charlotte. Lise Meitnerová – životní příběh atomové fyzičky. Praha, 2009.

³ Po uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939 se jmenování omezila pouze na německé vysoké školy (Německá univerzita v Praze, Německá vysoká škola technická v Brně) a dosáhla rovněž počtu tří mimořádných profesorek v oborech medicína (Maria Schmidt-Mittelbach, 1900 – ?) právní dějiny (Sybille Bolla, 1913 – 1969) a mineralogie (Doris Schachner-Korn, 1904 – 1988). Maria Schmidt-Mittelbach opustila pouhý rok po jmenování mimořádnou profesorkou (1942) za dosud nevysvětlitelných okolností Německou univerzitu a od té doby její stopa mizí. Sybille Bolla se koncem druhé světové války odstěhovala k sestře do Rakouska. O rok později byla přijata na Vídeňskou univerzitu, tituly získané v letech 1938, resp. 1944 jí nebyly uznány. V roce 1947 se habilitovala, 1949 byla jmenována mimořádnou profesorkou a o devět let později řádnou profesorkou. V roce 1950 uzavřela sňatek s lékařem Alfrédem Kotkem. Byla první ženou v Rakousku, která dosáhla v oboru práva profesorské hodnosti. Doris Schachner-

čila vysokoškolské studium kolem roku 1918, a na vědeckou dráhu se vydaly ve zcela jiné zemi, než v jaké zahájily studium. Byla současně poslední, jíž byl znemožněn přístup k technickému, uměleckému a právnickému vysokoškolskému vzdělání. Československý stát podporoval rozvoj vědy a vědeckých institucí, a tím poskytoval absolventkám vysokoškolského studia příležitost zapojit se ve větším počtu do vědy a výzkumu.

Ženy dokázaly této možnosti využít, zejména v medicíně a v technických oborech. Talent k vědecké práci, píli a úsilí prokázala řada absolventek studia na univerzitách a technikách, vědecká kariéra však přesto zůstala pro většinu z nich nedostupnou. Jedním z důvodů byla absence dostatečného finančního zázemí. Již samotné studium představovalo značnou zátěž rodinného rozpočtu a ne každá rodina si mohla dovolit dál podporovat dospělé děti ve vědecké kariéře. Na tuto skutečnost ostatně upozornil již v roce 1916 Josef Kafka, autor populární příručky pro volbu ženských povolání, do níž zahrnul rovněž různé vědní obory včetně přírodovědných a technických. Usoudil, že „docentura a profesura poskytuje málo naděje na pramen existence“⁴, příprava k nim trvá dlouho a žena musí mít dostatečné finanční zázemí. Svě tvrzení dokládá délkou pregraduální a postgraduální přípravy a nutností dlouhodobě vědecky pracovat a publikovat. Jeho tvrzení neztratilo platnost minimálně do poloviny 20. století.

Výjimky existovaly: chemička Gertrud Kornfeld (1891 – 1955), jediná docentka chemie na Berlínské univerzitě v období Výmarské republiky, jejíž otec vlastnil továrnu, nebo radioložka Jarmila Petrová (1900 – 1972), která pocházela z rodiny středoškolského profesora Karla Petra, od roku 1908 profesora matematiky na české Karlo-Ferdinandově univerzitě. Obě rodiny mohly dcery finančně podporovat, Jarmila Petrová měla navíc díky svému otci vytvořené patřičné intelektuální zázemí. Obdobným příkladem je biochemička Anneliese Niethammer (1901 – 1983) dcera profesora Německé vysoké školy technické v Praze; od roku 1926 působila na téže škole jako její otec a zde se také posléze habilitovala.

Musela-li se budoucí vědkyně obejít bez podpory rodiny, nezbývalo než se pokusit najít placenou práci, nejlépe přímo v některé z akademických institucí či v některém z výzkumných ústavů, aby zůstala co nejbližší oboru a měla přístup k vědecké infrastruktuře. Většinou však zůstalo pouze u pokusu, neboť systemizovaných placených míst byl omezený počet a instituce je často ani nemohly obsadit pro nedostatek finančních prostředků. Ženy tedy nastupovaly, pokud jim to finanční situace jen trochu dovoľovala, na neplacená asistentská místa s naději na jejich pozdější transformaci na placená. Přesně takto začínala svou krátkou vědeckou kariéru na Německé univerzitě v Praze již zmíněná Gertrud Kornfeld.

Placené asistentské místo sice znamenalo určitou jistotu příjmu, na druhé straně bylo časově ohraničené na osm let, od čtvrtého dokončeného roku ovšem za předpokladu schválení ministerstvem školství a národní osvěty a většinou jen

-Korn opustila koncem druhé světové války Československo a usadila se s manželem a se synem v Cáchách. Vyučovala na zdejší technice a v roce 1949 byla jmenovaná řádnou profesorkou.

⁴ KAFKA, Josef. 350 ženských povolání: příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež se připravují k manželství a hledají povolání a výdělek. Praha, 1916, s. 231.

v případě, že asistent či asistentka požádali o habilitaci.⁵ Pravidla pro zaměstnávání asistentů a asistentek dovozovala školám na jedné straně jejich rychlou obměnu, buď proto, že nedokázali plnit nároky na odbornou práci, nebo z finančních či osobních (u žen například kvůli sňatku, i když ten sám o sobě nebyl úřední překážkou vědecké kariéry) důvodů odcházeli sami. Důvody odchodu nelze většinou z dochovaných pramenů zjistit, jisté ale je, že tímto způsobem mizí povědomí o řadě žen, jejich jména se objevují na asistentských pozicích například v seznamech univerzitních přednášek.

Kariéry prvních profesorek přesvědčivě dokládají rovněž důležitost profesního zázemí v podobě mentora, jímž býval obvykle profesor, u něhož studovaly a s jehož oborem spojovaly svou budoucnost. Byl to právě mentor, kdo rozpoznal jejich talent, uváděl je do oboru, učil vědecké práci, zprostředkoval důležité kontakty či pracovní příležitosti.

Mimořádné profesorky (v pořadí podle data jmenování) Božena Štúrová-Kuklová (1893 – 1977), Hedwig Langecker (1894 – 1989) a Milada Paulová (1891 – 1970) nejsou jen příkladem mimořádně úspěšných celoživotních ženských kariér, byly především významnými vědkyněmi, které přispěly k rozvoji svých oborů, pokud samy přímo nestály u jejich vzniku. Božena Štúrová-Kuklová se věnovala výzkumu tuberkulózy a zaváděla do klinické praxe nové, progresivní metody, umožňující účinnější a úspěšnější boj s touto nemocí. Hedwig Langecker se profilovala ve dvou vědách současně, nejdříve ve farmakologii a posléze ve farmakognózi, novém oboru, jehož základy v Československu budovala. Milada Paulová se věnovala dějinám východní Evropy a Balkánu a byzantologii, k níž ji od počátku kariéry vedl její mentor profesor Jaroslav Bidlo.

Jmenování profesorů a profesorek mělo ustálenou formu. Prvním krokem bylo hlasování v profesorském sboru, zda kandidát/kandidátka splňují kritéria jmenování. V kladném případě následovala příprava žádosti, k níž se přikládaly odůvodnění jmenování včetně výsledku hlasování ve sboru profesorů, curriculum vitae kandidáta/kandidátky a oznámení, zda se jedná o jmenování s nárokem či bez nároku na plat. Žádost o jmenování se podávala prostřednictvím ministerstva školství a národní osvěty. Ministerstvo nebylo při vyřizování

⁵ Plat asistenta se skládal z renumerace, činovného a výchovného. Renumerace představovala základní tarif, činovné bylo odstupňováno podle místa školy, na níž učil, výchovné náleželo pouze rodičům. Asistenti se dělili podle služebních míst na dvě skupiny. Do první byli zařazeni absolventi s ukončeným čtyřletým vysokoškolským studiem; ukončením se rozumělo dosažení doktorátu nebo úspěšné složení státních zkoušek. Do druhé skupiny patřili absolventi minimálně dvouletého vysokoškolského vzdělání ukončeného odbornou státní zkouškou. Asistenti byli ustanovováni zpravidla na dva roky. Při prvním ustanovení asistentem byla renumerace v první služební skupině 15 600 korun v prvním a 17 400 korun ročně v druhém služebním roce. V druhé služební skupině do bylo 12 600 korun, resp. 13 800 korun ročně. Při opětovném ustanovení náležela asistentu v první služební skupině renumerace v 3. – 5. roce asistentské služby 14 400 korun, v 6. – 8. roce služby 16 200 korun ročně. Současně mu náleželo činovné odstupňované podle zařazení školy do kategorie A – D ve výši 5 100 korun ročně v kategorii A. resp. 4 344, 3 576 a 2 808 korun v kategoriích B – D. Asistenti v druhé služební skupině dostávali při opětovném ustanovení ve svém 3. – 5. roce služby 10 800 korun ročně, v 6. – 8. roce služby 14 400 korun ročně. Činovné bylo odstupňováno podle míst, v nichž vysoká škola působila, a bylo udělováno ve výši 4 800, 4 080, 3 360 a 2 640 korun ročně. MORKEŠ, František. Postavení učitelů v předmnichovském Československu. Praha, 1994, s. 19-20.

vázáno žádnou správní lhůtou, stejně tak vláda, kam ji předávalo k projednání. Tento postup umožňoval ministrovi školství a národní osvěty a následně vládě zasahovat do pořadí jmenování kandidátů a kandidátek a neřídit se striktně datem došlých žádostí, jak se stalo i v případě jmenování prvních mimořádných profesorek. Nabízí se samozřejmě otázka, na základě jakých kritérií tedy vláda vlastně rozhodovala. Odpověď je velmi jednoduchá: žádná směrodatná kritéria neexistovala. Je však třeba zdůraznit, že vláda neposuzovala odbornou způsobilost kandidátů a kandidátek, rozhodovala pouze o samotném procesu jmenování, který mohla z různých důvodů brzdit či naopak urychlovat, například v závislosti na tom, zda měl kandidát patřičnou politickou podporu v některém politikovi či dokonce ministrovi. A že se tak skutečně dělo, máme přesvědčivé doloženo zejména v souvislosti se jmenováním Milady Paulové.⁶ Jakmile vláda rozhodla o datu jmenování, postoupila spis do Kanceláře prezidenta republiky k podpisu prezidentovi.

Jako první z československých vysokých škol přistoupila k podání žádosti o jmenování ženy mimořádnou profesorkou Německá univerzita v Praze (1930). Navrhla jmenování Hedwig Langeckerové, absolventky Lékařské a Přírodovědecké fakulty Německé univerzity v Praze s dvěma doktoráty (MUDr., RNDr.). Její specializací byla nejdříve farmakologie, v té době ještě poměrně mladý, dynamicky se rozvíjející vědní obor, k níž posléze přidala farmakognózi, v níž se profilovala jako zakladatelská osobnost. Po promoci na lékařské fakultě (1920) se jí podařilo získat místo honorované asistentky nejprve v Lékařko-chemickém ústavu a od roku 1921 působila na těžší pozici ve Farmakologickém ústavu, což jí spolu s nesporným talentem, pílí a vědeckými výsledky umožnilo postupovat poměrně rychle v kariérním žebříčku, jistě i s přispěním mentora, jímž byl její učitel, profesor farmakologie Wilhelm Wiechowski (1873 – 1928). Přestože měla jako asistentka řadu povinností, našla si v letech 1920 – 1923 čas na studium na Přírodovědecké fakultě Německé univerzity. Habilitovala se v roce 1926, nejdříve z farmakologie a o tři roky později byla její habilitace rozšířena rovněž na druhý obor – farmakognózi. Jako druhá žena po Miladě Paulové obdržela povolení vyučovat. Toto povolení obdržela pro oba obory habilitace (1926, 1929).⁷

Zkoumala léčivé účinky látek abstrahovaných z rostlin, které sama vyhledávala při svých prázdninových cestách po různých koutech Československa. Místní s překvapením hleděli na ženu, která brouzdá loukami, občas se sklóní k zemi, utrhne rostlinu a pečlivě ji uloží. Vyhledávala kořenářky a konzultovala s nimi, k čemu a jak rostliny používají. Byla první, komu se podařilo ověřit, že rostlina kokořík, která se v lidovém léčitelství používala například k léčení cukrovky, obsahuje rostlinný inzulín glukokinín (1930).⁸

⁶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze (dále AKPR v Praze), fond (dále f.) Kancelář prezidenta republiky (dále KPR) 1919–1947, karton (dále jen k.) 248, i. č. 1357, Paulová Milada; BRÁDLEROVÁ, Daniela. Milada Paulová a pražská univerzita: Historická slavistika. In *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2019, roč. 59, č. 1, s. 119–123.

⁷ Národní archiv v Praze (dále NA v Praze) f. Ministerstvo školství a kultury (MŠK) 1945–1967, k. 114, Osobní spis Hedvika Langeckerová.

⁸ <https://prosilva.blog.pravda.sk/2017/04/06/na-potulkach-tvaroznianskou-dolinou-v-krasnelicive-nebezpecne-jedovate-alebo-o-rastlinach-trochu-inak-ii/> [staženo 15. 6. 2021] Autor člán-

Profesorský sbor lékařské fakulty hlasoval o návrhu na jmenování Hedwig Langeckerové mimořádnou profesorkou dvakrát, poprvé 25. června 1930 a podruhé 23. října 1930. V prvním případě v poměru 20 ku 5 hlasům, v druhém 20 ku 9 hlasům.⁹ Tím otevřel cestu k jejímu jmenování. Ministerstvo školství a národní osvěty obdrželo návrh na jmenování mimořádnou placenou profesorkou se systemizovaným místem 4. listopadu 1930.¹⁰ Vláda ji však schválila až 30. června 1933 s tím, že účinnost jmenování stanovila od 1. října 1933 a odeslala spis do prezidentské kanceláře. Jmenování však nebylo prezidentovi předloženo k podpisu.¹¹ Dochované dokumenty neumožňují stanovit jednoznačnou příčinu dlouhého otálení státní správy se jmenováním první mimořádné profesorky, zvláště když se jednalo o tak významnou událost. Nabízejí se dvě možná vysvětlení: takřka tříleté prodlení mezi podáním žádosti o jmenování Hedwig Langeckerové a jejím prvním vyřízením mohlo souviset se s dramatickou ekonomickou, sociální a politickou situací, v níž se Československo nacházelo v době globální hospodářské krize. Toto vysvětlení podporuje zápis z jednání vlády pořizovaný 14. července 1934, v němž je uvedeno zdůvodnění odkladu jmenování Hedwig Langeckerové. „Pokud jde o návrh na jmenování MUDr. a RNDr. Hedviky Langeckerové, u níž ministerstvo školství a národní osvěty dalo posléze v úvahu jmenování jen bezplatnou mimořádnou profesorkou, byl znovu schválen původní návrh ministerstva školství a národní osvěty, schválený již rozhodnutím vlády ze dne 30. června 1933, aby dr. Langeckerová jmenována byla mimořádnou profesorkou placenou a to s účinností od 1. října 1934.“¹²

Druhé vysvětlení může souviset s německou národností a univerzitní příslušností kandidátky. Ministerstvo a vláda se zdráhaly jmenovat první profesorkou ženu německé národnosti a vyčkávaly, zda univerzity nenabídnou „vhodnější“ kandidátku. Tomu nasvědčuje průběh jmenovacího řízení Boženy Štúrové-Kuklové, absolventky Lékařské fakulty české Karlo-Ferdinandovy univerzity (1918). Její specializací byla interní medicína, zejména nové metody léčby a prevence tuberkulózy. Po promoci působila nejdříve na interním oddělení České dětské nemocnice v Praze, na interním oddělení Všeobecné fakultní nemocnice v Praze a poté nastoupila jako asistentka na kliniku prof. Syllaby (1867 – 1930). V roce 1919 přijala nabídku profesora Kristiána Hynka (1879 – 1960) následovat ho jako jeho asistentka na nově ustavenou Lékařskou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě. Profesor Hynek byl členem skupiny pražských profesorů medicíny, jejímž úkolem bylo založit na nové univerzitě studium a výzkum medicíny, prvním rektorem Komenského univerzity a především mentorem Boženy Štúrové-Kuklové. Habilitovala se v roce 1928 v oboru patologie a terapie

ku František Mathia chybně identifikoval osobu, když uvedl: „Ich antidiabetické účinky skúmal ako prvý český farmakológ Hedwig Langecker v roku 1930, ktorý zistil, že kokoríky obsahujú „rastlinný inzulín“ glukokinín.“

⁹ AKPR v Praze, f. KPR, sign. P I 758/34, Langecker Hedvika.

¹⁰ NA v Praze, f. MŠK, k. 114, Osobní spis Hedvika Langeckerová.

¹¹ AKPR v Praze, f. KPR, sign. P I 758/34, Langecker Hedvika; NA v Praze, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR) 1918–1945, k. 4105, Zápis ze zasedání ministerské rady konaného 30. června 1933.

¹² NA v Praze, f. PMR, k. 4112, Zápis ze zasedání ministerské rady konaného 14. července 1934.

vnitřních nemocí. 25. října 1933 se profesorský sbor lékařské fakulty usnesl většinou 16 hlasů z 20 přítomných na zasedání, že Božena Štúrová-Kuklová má být jmenovaná mimořádnou bezplatnou profesorkou v oboru patologie a terapie vnitřních nemocí se zdůvodněním, že „jest existenčně zabezpečena jako odborná lékařka“.¹³ Ještě v témže zaslala univerzita žádost o jmenování ministerstvu školství a národní osvěty.

V tomto případě byl proces jmenování ve srovnání s průtahy kolem Hedwig Langeckerové nezvykle rychlý. Kromě již zmíněných důvodů mohly ministerstvo a vláda zohlednit také skutečnost, že Univerzita Komenského výslovně žádala o jmenování bez nároku na plat. Vláda projednala návrh již 14. července 1934 a znovu se zabývala rovněž, jak už bylo výše uvedeno, dokončením procesu jmenování Hedwig Langeckerové; nově měla být inaugurována s účinností od 1. října 1934, zatímco Božena Štúrová-Kuklová okamžikem podpisu návrhu prezidentem. Prezident podepsal jmenování obou profesorek 31. července 1934.¹⁴ Ministerstvo vystavilo jmenovací dekret pro Boženu Štúrovou-Kuklovou 29. září 1934, 9. října ho převzala a složila do rukou rektora Komenského univerzity předepsaný slib.¹⁵ Hedwig Langecker složila slib do rukou rektora Německé univerzity a převzala jmenovací dekret 15. listopadu 1934,¹⁶ prakticky na den čtyři roky poté, kdy univerzita požádala ministerstvo o její jmenování mimořádnou profesorkou. Na rozdíl od Boženy Štúrové-Kuklové obdržela podle platových tarifů pro mimořádné profesory roční služné 30 600 korun a 6 600 činovného.¹⁷

Pro upřednostnění Boženy Štúrové-Kuklové před Hedwig Langeckerovou hovořila ještě jedna okolnost. Pro ministerstvo, vládu i prezidenta představovala ideální kandidátku, která dokonale reprezentovala stát a jeho étos. Češka rodem, Slovenska volbou, úspěšná lékařka, vynikající vědkyně, ale především

¹³ AKPR v Praze, f. KPR, sign. P I 792/34, Štúrová Božena.

¹⁴ AKPR v Praze, f. KPR, sign. P I 758/34, Langecker Hedvika; tamtéž, sign. P I 792/34, Štúrová Božena.

¹⁵ Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě (dále AUK v BA), f. Personálne oddelenie rektorátu UK (dále PO RUK), k. 186, Spis prof. MUDr. Božena Štúrová-Kuklová, DrSc., Jmenovací dekret vystavený Ministerstvem školství a národní osvěty 29. 9. 1934.

¹⁶ NA v Praze, f. MŠK, k. 114, Osobní spis Hedvika Langeckerová.

¹⁷ Tamtéž. Platy vysokoškolských profesorů se skládaly se ze služného, činovného a výchovného. Služné představovalo základní tarif. U mimořádných profesorů bylo stanoveno v sedmi platových stupních. Do výsluhy let se započítávala rovněž doba působení na vysokých školách před jmenováním, vědecká činnost ve veřejných institucích či soukromá praxe. V prvním stupni bylo služné 30 600 korun ročně a po třech letech praxe se zvyšovalo vždy o 3 000 korun. V sedmém stupni dosahovalo maxima 48 600 korun. U řádných profesorů byl stanoven nejnižší platový stupeň na 39 000 korun ročně a po třech letech praxe se zvyšovalo vždy o 4 500 korun. Řádný profesor dosáhl v sedmém platovém stupni 66 000 korun ročně. Činovné se stanovovalo odlišně pro mimořádné a řádné profesory. U mimořádných profesorů se lišilo podle místa vysoké školy a bylo rozčleněno do kategorií A – D, u řádných profesorů se bral v úvahu i příznaný platový stupeň služného. Mimořádní profesori tedy obdrželi roční činovné ve výši 6 600 korun ročně u školy zařazené do kategorie A, resp. 5 616, 4 620 a 3 636 korun ročně u kategorií B – D. Řádní profesori dostávali v 1. – 4. platovém stupni činovné ve výši 8 100, 6 888, 5 676 a 4 464 korun ročně, v 5. – 7. platovém stupni zvýšené na 9 600, 8 160, 6 720 a 5 280 korun ročně. Třetí složkou platu bylo výchovné, stejné, jaké pobírali ostatní veřejní zaměstnanci. MORKES, František, ref. 6, s. 19–20. Platy profesorek byly stanoveny podle stejných pravidel jako profesorů.

manželka a matka dvou dětí. Tak si stát představoval moderní ženu, reprezentativní a reprezentující.

O jmenování první ženy profesorkou široce informoval český, slovenský a německý tisk, celostátní i regionální včetně ženského. Tak mimořádná společenská událost si nepochybně rozsáhlou publicitu zasloužila. Podstatnější ovšem je, jakým způsobem tisk o události referoval. Český zmiňoval převážně Boženu Štúrovou-Kuklovou, německý naopak Hedwig Langeckerovou, výjimečně uváděl obě jména.¹⁸ Univerzita Komenského shromáždila část ohlasů z českých a slovenských novin a vložila je do personálního spisu Boženy Štúrové-Kuklové.¹⁹

Mezitím začala jednání o jmenování třetí ženy mimořádnou profesorkou. Milada Paulová vystudovala historii na Filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity. V roce 1919 byla jako první žena v Československu ustanovena honorovanou asistentkou s plným úvazkem. Od července téhož roku až do jmenování mimořádnou profesorkou byla zaměstnankyní Veřejné a univerzitní knihovny v Praze. Z praktikantky se během 12 let vypracovala na pozici rady archivní a knihovnické služby. Práce v knihovně pro ni byla hlavním zdrojem obživy.²⁰ V roce 1925 se jako první žena v Československu habilitovala v oboru všeobecné dějiny se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy a Balkánského poloostrova a získala právo přednášet na univerzitě.²¹

Okolnostmi a procesem jmenování Milady Paulové mimořádnou profesorkou se v kontextu vývoje pražské slavistiky nedávno zabývala Daniela Brádlarová,²² proto zmiňme pouze ty nejpodstatnější souvislosti. Jakmile se Milada Paulová dověděla, že se chystají jmenování na Německé a na Komenského univerzitě, viditelně znervózněla. Domnívala se totiž, že jako první habilitovaná žena by to měla být právě ona, koho prezident jmenuje první mimořádnou profesorkou. Motivace dosáhnout co nejdříve jmenování byla velmi silná a neváhala využít všech dostupných prostředků včetně politických k dosažení cíle. Profesor Bidlo ji podporoval a plánoval předat jí po jmenování vedení katedry, vytýkal jí však, že stále upřednostňuje moderní dějiny před středověkými, k nimž ji od počátku směřoval. Milada Paulová reagovala na jeho výtky po svém. Jako obvykle hledala podporu u prezidentova kancléře Přemysla Šámala, k němuž měla osobně velmi blízko. Kancléř zprostředkoval mezi oběma stranami smír a poté už nestálo nic v cestě zahájení procesu jmenování.²³

Profesorský sbor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy se sešel 17. května 1934 v počtu 40 osob a jednomyslně se usnesl na návrhu jmenovat Miladu Paulovou mimořádnou profesorkou.²⁴ Žádost o jmenování mimořádnou placenou profesorkou se systemizovaným místem byla předána k dalšímu řízení

¹⁸ SVOBODNÝ, *Womens Docents and Professors*, s. 394-396.

¹⁹ AUK v BA, f. PO RUK, k. 186, Spis prof. MUDr. Božena Štúrová-Kuklová, DrSc., Novinové výstřižky se zprávou o jmenování první profesorky v Československu.

²⁰ AKPR v Praze, f. KPR, k. 248, i. č. 1357, Paulová Milada.

²¹ NA v Praze, f. MŠK, k. 167, Osobní spis Milada Paulová.

²² BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová, s. 112-123.

²³ BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová, s. 114.

²⁴ AKPR v Praze, f. KPR, k. 248, i. č. 1357, Paulová Milada. Viz též BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová, s. 112-118.

ministerstvu. O tom, že Milada Paulová velmi pečlivě sledovala proces svého jmenování, svědčí intenzita kontaktů s Přemyslem Šámalem a jeho intervencí v politických kruzích. Zatímco jmenovací spisy Hedwig Langeckerové a Boženy Štúrové-Kuklové uložené v Archivu Kanceláře prezidenta republiky jsou velmi útlé, spis Milady Paulové je pravým opakem; většinu jeho obsahu tvoří právě korespondence s Přemyslem Šámalem a politické intervence.²⁵ Milada Paulová často vytýkala konkurentům, s nimiž čekala na jmenování, že využívají politického lobbismu, sama však volila stejnou metodu, nemluvě o politickém krytí kancléřem Šámalem. Ani silná politická podpora jí však nepomohla k tomu, po čem nejvíce toužila, aby byla jmenovaná jako první žena mimořádnou profesorkou. Ministerstvo předalo spis k projednání ve vládě teprve po více než roce 3. července 1935, krátce nato 20. července se vláda usnesla na jmenování Milady Paulové mimořádnou placenou profesorkou všeobecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova s účinností od 1. října 1935. Prezident jmenování podepsal 21. srpna 1935 a tímto okamžikem skončila knihovnická kariéra Milady Paulové. Obdržela podle platových tarifů pro mimořádné profesory roční služné 30 600 korun a 6 600 činovného,²⁶ tedy stejnou částku jako Hedwig Langecker. Zbývalo složit povinnou přísahu do rukou rektora Karlovy univerzity a převzít jmenovací dekret.

Tím končí příběh jmenování prvních mimořádných profesorek. Na začátku jsme si položili otázku, zda a pokud ano, do jaké míry a jakým způsobem jej ovlivňovala politika státní správy. Ministerstvo školství a národní osvěty a vláda měly na proces jmenování profesorů značný politický vliv, jak ostatně dokládá příběh Milady Paulové a jejích konkurentů. Politické souvislosti profesorských řízení pocítila nejvíce Hedwig Langecker, která čekala na jmenování mimořádnou profesorkou celé čtyři roky. Evidentně ji to trápilo, neboť v žádosti o uznání výuky pro účely zvýšení tarifní třídy služného adresované ministerstvu školství a národní osvěty připomněla, že na jmenování „čekala celá čtyři léta“.²⁷ Pomineme-li otázku prestiže, přišla o značnou finanční částku na platovém ohodnocení.

Politika ovlivňovala kariérní postup prvních profesorek rovněž v dalších letech. Božena Štúrová-Kuklová setrvala na pozici nehonorované asistentky propeedeutické kliniky. V říjnu 1938 byla pověřena jako první žena jejím vedením. Profesní kariéru Boženy Štúrové-Kuklové negativně ovlivnily události spojené se zánikem Československa. V dubnu 1940 obdržela rozhodnutí, jímž byla dnem 30. června 1940 jako zaměstnankyně české národnosti propuštěna ze služeb Ministerstva školství a národní osvěty Slovenské republiky a byl jí zastavený plat. Rozhodnutí se opíralo o dohodu uzavřenou 16. května 1939 mezi zástupci vlády Protektorátu Čechy a Morava a Slovenské republiky o úpravě právního postavení zaměstnanců české národnosti ve službách slovenského státu. Božena Štúrová-Kuklová byla dána k dispozici Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze.²⁸

²⁵ AKPR v Praze, f. KPR, k. 248, i. č. 1357, Paulová Milada.

²⁶ NA v Praze, f. MŠK, k. 167, Osobní spis Milada Paulová.

²⁷ NA v Praze, f. MŠK, k. 114, Osobní spis Hedvika Langeckerová.

²⁸ AUK AUK v BA, f. PO RUK, k. 186, Spis prof. MUDr. Božena Štúrová-Kuklová, DrSc., Rozhodnutí Ministerstva školství a národní osvěty Slovenské republiky o propuštění Boženy Štúrové-Kuklové ze státní služby.

Díky manželově slovenské národnosti mohla zůstat v Bratislavě s rodinou, která se v roce 1936 rozrostla o dalšího dětského člena. Soukromá lékařská praxe, již provozovala, byla jediným rodinným příjmem, neboť její manžel Svätopluk Štúr (1901 – 1981) byl z Komenského univerzity propuštěn už v roce 1939 z důvodu negativního postoje k slovenskému autoritativnímu režimu a fašismu obecně, a zůstal až do skončení války bez zaměstnání. Zrušení rozhodnutí z jara 1945 jí v roce 1946 umožnilo návrat na fakultu, nadále však pouze na pozici mimořádné bezplatné profesorky. Tento stav byl napraven až v roce 1948, kdy byla s platností od 1. ledna 1947 jmenovaná mimořádnou placenou profesorkou se systemizovaným místem.²⁹ Politika však zasáhla do jejího života znovu po komunistickém převratu. Manžel byl v roce 1949 zbaven z politických důvodů místa řádného profesora a přeložen do univerzitní knihovny, sestra Marie Tumlířová (1889 – 1973), bývalá politička a poslankyně Národního shromáždění za Republikánskou stranu venkovského a malorolnického lidu po převratu s celou rodinou emigrovala.

Hedwig Langecker působila až do konce druhé světové války na Německé univerzitě na stávající pozici. Koncem dubna 1945 opustila Prahu, v Československu však setrvala ještě na počátku června 1945, jak o tom svědčí dopis adresovaný z Děčína-Podmokel ministerstvu školství a národní osvěty, v němž sděluje, že se již tři týdny nachází ve stavu nemocných a z toho důvodu se nemohla ozvat dříve. Z obsahu dopisu není zřejmé, s jakým požadavkem se na ni ministerstvo obrátilo. Úředník ministerstva uložil dopis ad acta s odůvodněním, že „se jedná o německou státní příslušnici a profesorku bývalé Německé univerzity, spis tudíž nevyžaduje dalších opatření“.³⁰ Není známo, kdy Hedwig Langecker Československo opustila a kam zamířila. Je však jisté, že pokračovala ve vědecké kariéře na Freie Universität v Berlíně a v roce 1959 zde byla jmenovaná řádnou profesorkou.

Milada Paulová se ujala v roce 1937 po smrti svého mentora profesora Bidla katedry. Jmenování řádnou profesorkou, o něž velmi stála ona i filozofická fakulta, se nepodařilo v složité politické situaci na jaře 1939 realizovat, přestože znovu využila k lobbingu všech politických kontaktů, jimiž ještě disponovala. Období po uzavření českých vysokých škol pro ni bylo velmi obtížné po hmotné i psychické stránce. Těsně po skončení války se však dočkala satisfakce v podobě jmenování řádnou profesorkou dějin slovanských národů a byzantologie. Tentokrát byl proces jmenování velmi rychlý, trval necelé tři měsíce. Prezident jej podepsal 6. listopadu 1945 s platností od 28. října 1939.³¹ Stala se první ženou v Československu jmenovanou řádnou profesorkou.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivy:

Národní archiv v Praze

f. Předsednictvo ministerské rady 1918–1945

f. Ministerstvo školství a kultury 1945–1967

Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze

²⁹ AKPR v Praze, f. KPR 1948–1964, k. 485, i. č. 2081/15, Štúrová-Kuklová Božena.

³⁰ NA v Praze, f. MŠK, k. 114, Osobní spis Hedvika Langeckerová.

³¹ BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová, s. 126–127.

f. Kancelář prezidenta republiky 1919–1947
Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě
f. Personálne oddelenie rektorátu UK

Monografie a sborníky jako celek:

- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci. České Budějovice 2017.
- DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku. Bratislava, 2011.
- KAFKA, Josef. 350 ženských povolání: příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívků, dívky i ženy všech tříd, jež se připravují k manželství a hledají povolání a výdělek. Praha, 1916.
- KERNEROVÁ, Charlotte. Lise Meitnerová – životní příběh atomové fyzikky. Praha, 2009.
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – MAUR, Eduard (eds). Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha, 2009.
- MORKES, František. Postavení učitelů v předmnichovském Československu. Praha, 1994.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích:

- BRÁDLEROVÁ, Daniela. Milada Paulová a pražská univerzita: Historická slavistika. In Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 2019, roč. 59, č. 1, s. 119-123.
- MÍŠKOVÁ, Alena. Karrierechancen von Akademikerinnen in Böhmen und in der Tschechoslowakei (1900–1948). In WAKOUNING, Marie (ed.). Die gläserne Decke. Frauen in Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa im 20. Jahrhundert. Innsbruck; Wien; München; Bozen, 2003, s. 137-139.
- MUSILOVÁ, Dana. Ženy v intelektuálních profesích v první polovině 20. století. In *Studia Historica Nitriensia*, 2014, roč. 18, č. 1, s. 49-61.
- SVOBODNÝ, Petr. Womens Docents and Professors at Medical Fakulties in Czechoslovakia, 1918–1939. In *Studies in the History of Sciences and Humanities*, vol. 13, Prague 2004, s. 375-399.

Internetové zdroje:

<https://prosilva.blog.pravda.sk/2017/04/06/na-potulkach-tvaroznianskou-dolinou-v-krasne-liecive-nebezpecne-jedovate-alebo-o-rastlinach-trochu-inak-ii/> [staženo 15. 6. 2021]

Text vznikl s podporou Grantové agentury ČR, grant č. 19-08667S Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století.

Počet slov: 5126

Počet znaků, včetně mezer: 36 047